

Ірина Геннадіївна Гарвасюк,
практичний психолог
Заліщицької державної гімназії,
Тернопільської області,
м. Заліщики, Україна

УДК 159.932.38

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Наличие одаренности и высокого интеллектуального потенциала нации – залог наибольших успехов в любой сфере деятельности государства, поэтому в статье представлены характерные особенности одаренных детей, предложены возможные подходы для поиска дарований учащихся и создание условий для оптимального развития детей, чья одаренность в определенный момент может быть и не обнаружена. Выяснено цели и задачи психологического сопровождения, раскрыты формы, методы и этапы его реализации. Каждый этап проиллюстрировано соответствующими интерактивными упражнениями, ролевыми играми.

Благодаря реализации психологического сопровождения и поддержки, по мнению автора статьи, каждый ученик осознает собственные возможности, готовность к труду, самостоятельно и сознательно делает свой выбор направления и профиля обучения.

Ключевые слова: одаренный ребенок, одаренность, психологическое сопровождение.

Presence of the gift and high intellectual potential is the basis of the largest success at any sphere of the state's activity. That's why there are characteristic features of gifted pupils in this article, suggested new approaches for the search of the pupils' talent and creation of conditions for optimal development of the children, whose skills can't be revealed at any moment.

The goal and task of the psychological accompaniment is found out. The forms, methods and stages of its realization are discovered. Every stage is illustrated by the proper interactive exercises and role-plays.

According to the author's opinion, by means of the realization of psychological accompaniment and support, every pupil realizes his own abilities, preparation for work, he also makes his choice in sphere of study independently and consciously.

Key words: gifted pupil, gift, psychological accompaniment.

*Якщо хочеш виховати людину всебічно розвинену,
то треба, перш за все, пізнати її всебічно.*

(К. Д. Ушинський)

Наявність обдарованості та високого інтелектуального потенціалу нації – запорука успіхів у будь-якій сфері діяльності держави. Майбутнє цивілізації залежить від реалізації обдарованості людей, яка фіксується у дитячому віці. Тому в системі освіти значущості набуває робота з обдарованими дітьми.

Відомо, що коли змінюється середовище, в якому навчається дитина, змінюються її уявлення про себе та творчі можливості. Потреби часу передбачають, щоб зміни у ставленні дитини до власного «Я» були позитивними. А для цього вчителям потрібно допомогти дитині пізнати себе, інших людей; навчити її відчувати власний стан, аналізувати поведінку, адекватно оцінювати реальні успіхи, запобігати невдачам.

Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками, тому головним є пошук індивідуального

підходу до кожного учня, зокрема обдарованого учня, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. Незалежність – риса творчо обдарованої дитини. З такими дітьми, з одного боку, працювати легше, оскільки вони мають високі розумові здібності, а з іншого – важче, адже ці діти «знають собі ціну», потребують багато уваги, особливого ставлення.

Обдаровані діти мають потребу в знаннях, яскраво виражений інтерес до певної галузі знань. Їх не потрібно примушувати вчитися, вони самі шукають складну інтелектуальну роботу, із задоволенням нею займаються, присвячуючи їй вільний час. Обдарована дитина шукає спілкування з дорослими, оскільки вони розуміють її краще, ніж однолітки, які часто насміхаються, дають прізвиська. Обдаровані діти часто перебільшено емоційні, легко збуджуються через дрібниці, але це не вередування, а прояв багатства їх природи.

Творчі діти рідко бувають спокійними, вони страждають від власної винаятковості, але багатьом допомагає тонке почуття гумору, вони цінують його. У них особлива мова і сприйняття, тому такі якості обдарованих дітей вимагають особливого підходу до них. Сприйняття інтелектуальних здібностей у суспільстві має парадоксальний характер: на відміну від інших видів обдарованості, високий інтелект не викликає симпатій, породжує заздрість, роздратування. Є багато вчителів, яким важко визнати дитину розумнішою за себе.

Одним із важливих напрямів діяльності з обдарованими дітьми в Заліщицькій гімназії є постійний психологічний супровід учасників навчально-виховного процесу, тому психолог закладу працює над проблемою «Психологічний супровід та підтримка обдарованої дитини». Одним із головних напрямів діяльності гімназії та психолога є створення умов для оптимального розвитку обдарованих дітей, просто розумних дітей, чия обдарованість у певний момент може бути ще не виявленою. Для діяльності психолог визначає мету, завдання та засоби їх досягнення.

Мета психологічного супроводу обдарованих учнів – це всебічне дослідження її особистості з метою гармонійного розвитку, сприяння в розвитку самореалізації, професійного самовизначення, збереження психологічного й фізичного здоров'я.

Завдання:

- виявлення та розвиток задатків і здібностей кожного учня;
- розвиток здатності до самосприйняття, самопізнання та сприяння формуванню позитивної «Я-концепції»;
- забезпечення можливостей самовираження та самореалізації обдарованих дітей у різних видах діяльності;
- розвиток емоційної стійкості, формування навичок саморегуляції, подолання стресу, поведінки в екстремальних ситуаціях;
- сприяння соціалізації, формуванню комунікативних навичок;
- підвищення загальнокультурного та інтелектуального рівнів учнів;
- розвиток здатності самостійно навчатися та здійснювати дослідницьку роботу;
- допомога в практичному застосуванні набутих знань;
- надання психологічної підтримки обдарованим дітям, їхнім батькам і педагогам.

Форми та методи реалізації діяльності психологічної служби:

- психологічна діагностика обдарованості дітей;
- консультативна допомога учням;
- психологічна просвіта вчителів, батьків з теми «Обдаровані діти: здібності та здатності» (семінари, виступи на засіданнях педради, батьківських зборах);
- створення банку обдарованих дітей, картки обдарованої дитини;
- корекційно-відновлювальні та розвивальні заняття з обдарованими дітьми.

Основні етапи реалізації психологічного супроводу учнів гімназії:

1. *Аналітичний етап:*

- створення творчої групи;
- формування загальної точки зору щодо проблеми обдарованості.

2. *Діагностичний етап:* створення системи виявлення обдарованих дітей.

3. *Етап супроводження* (розробка системи роботи педагогів і батьків з обдарованими дітьми):

3.1. *Навчання на розвиток обдарованої дитини:* створення додаткового інформаційного поля для розвитку обдарованих дітей; індивідуальні програми навчання.

3.2. *Просвіта вчителів:* групові, індивідуальні консультації; тренінгові заняття; семінари, засідання, методичні об'єднання.

3.3. *Просвіта батьків:* групові та індивідуальні консультації; тренінгові заняття.

4. *Етап реалізації:* участь обдарованих дітей у конкурсах, МАН, олімпіадах.

5. *Етап моніторингу:* аналіз результативності роботи.

На першому етапі (аналітичному) працюють творчі групи, що є одним зі структурних підрозділів методичної служби гімназії. Їхнім основним завданням є залучення здібних, творчих, обдарованих, зацікавлених предметом учнів до дослідницької діяльності з вивчення досягнень науки та пошуку ефективних шляхів застосування результатів наукових досліджень.

Творчі групи висувають такі завдання: виявляти основні критерії обдарованості учнів; розробити загальні рекомендації стосовно діяльності з обдарованими дітьми; впроваджувати новітні технології; провести обмін інформацією між учасниками семінару про ефективні шляхи реалізації дітьми власних творчих здібностей.

У дослідницькій діяльності використовують інтерактивні вправи, що допомагають реалізувати поставлені завдання. Розглянемо їх детальніше.

Вправа «Очікування результатів». Слова психолога: «Нашу психологічну діяльність можна уявити як мальовниче поле, де ми, блукаючи стежками особистих пошуків, то усамітнюємось, то далі йдемо вперед, щоб посіяти зерно надії, поваги та порозуміння. Прошу кожного записати ваші очікування від сьогоднішнього заняття, озвучити та прикріпити їх на плакаті». (Учасники записують власні думки на «зернятках пшениці», озвучують і прикріплюють на плакат із зображенням паростків пшениці).

Гра «Акваріум». Проблема: «Як можна виявляти обдарованість?»

Слова психолога: «Будь ласка, по колу, за годинниковою стрілкою, передаючи мікрофон, дайте стисло відповідь на запитання «Як, на вашу думку, можна виявляти обдарованість?» (Відповіді записуються у вигляді променів. На основі записаного робиться висновок).

Необхідно пам'ятати, що виявлення здібностей обдарованих дітей корисне не лише для них, а для усього суспільства. Чим раніше починається розвиток обдарувань, тим краще, адже талант може й не виявитися, якщо під час виховання не буде створено відповідних умов.

Вправа «Мозковий штурм». Учасникам пропонують дати відповіді на такі запитання: «Які умови необхідно створити для діяльності з обдарованими дітьми?»; «Які типові умови створено у закладах нового типу?». Учасники подають ідеї, які записують на дошці. Потім роблять висновок: чи достатні умови для діяльності з обдарованими дітьми та що для цього потрібно.

Значну увагу також потрібно приділити особистості вчителя. Він створює атмосферу, що надихає учня чи руйнує його впевненість у собі, заохочує чи пригнічує його інтереси, розвиває чи ігнорує здібності, розвиває чи гальмує творчий початок.

Часто практикують рольові ігри.

Сюжет гри № 1. Дитина, навчаючись у гімназії, проявила артистичні дані. Через часті виступи як у гімназії, так і на різних конкурсах, у дитини понизилися успіхи у навчанні, та ще й у характері її можна було помітити зверхність, байдужість до гімназії. Подало питання відповідності дитини правилам Статуту гімназії. Далі відбувається обговорення проблеми.

Ролі грають: директор, завучі, вчителі, класний керівник, батьки, однокласники, власне дитина.

Слово психолога: «Ваше завдання – вибрати пелюстку квітки, на якій написана роль, згрупуватися відповідно до кольорів пелюстки, тобто ролей, і розглянути проблему зі своєї позиції, зважити всі «за» і «проти». Ви повинні від групи вибрати одного виступаючого. На обговорення в групі відводиться 3 хв».

Обговоривши проблему в групі, діти висловлюють власні думки.

Сюжет гри № 2. Оксана добре вчилася, була старанною, активною, допитливою ученицею, усім цікавилася. Кожен учитель помічав у дівчинки здібності відповідно до свого профілю уроку і пропонував їх розвивати (гуртки, секції, пізніше олімпіади, захисти робіт з математики, історії, літератури). Через старанність та відповідальність дівчинка «розривалася», намагалася встигати всюди. У старших класах Оксана вибрала для себе певний профіль для розвитку, але часто могла чути від учителів: «Ми тебе готували...», «Ми на тебе надіялися...».

Ролі грають: директор, завучі, вчителі, класний керівник дівчинки, батьки, однокласники, дівчинка.

Слово психолога: «Ваше завдання – вибрати пелюстку квітки, на якій написана роль, згрупуватися відповідно до кольорів пелюстки, тобто ролей, і розглянути проблему зі своєї позиції, зважити всі «за» і «проти»».

Доцільно використовувати вправу «Відкритий мікрофон», що полягає в тому, що учасникам пропонується дати відповідь на запитання: «Якою є Ваша роль у роботі з обдарованими дітьми?». Учасники, передаючи мікрофон, по черзі відповідають на запитання.

Для проектування інноваційного навчально-виховного процесу на засадах життєтворчості за результатами аналізу педагогічного досвіду було здійснено відбір відповідного психолого-педагогічного інструментарію (методичних доробок фахівців з питання), який у сукупності може бути методичним банком діагностичного призначення для виявлення дітей з високим рівнем потенціалу креативності, а отже, з високим рівнем вірогідності, що ці діти є обдарованими. Використовуються такі установки: «Усі діти талановиті», «Відкрита перспектива» (з досвіду В. Ф. Шаталова), «Віра в успіх», «Наголошення на будь-яких покращеннях», «Даю шанс», «Записнички досягнень».

Наведений вище перелік технологій, методик, окремих методів і прийомів педагогічного сприяння розкриття потенціалу учнів слугує лише першим етапом у створенні життєтворчого освітнього простору.

На другому етапі проводиться комплексна психодіагностика, психологічний аналіз отриманих результатів, аналіз продуктів творчої діяльності учнів і спостереження конкретних випадків навчальної діяльності та поведінки. Так, у процесі розробки програми спостереження за здібною дитиною необхідно реєструвати такі показники її поведінки в пізнавальній діяльності, як:

1) захоплення предметом пізнання; володіння запасом лексики та прояв комунікативності;

2) наявність стійкої допитливості: дитина ставить багато запитань різного рівня складності та вміє їх правильно формулювати;

3) систематичний прояв пізнавальної активності: оперативна готовність до відповіді, дослідницька допитливість;

4) схильність до винахідництва в ігрових і практичних ситуаціях, із проявом власного оригінального підходу.

Матеріали спостережень дозволяють зібрати дані для попередньої й більш точної характеристики учнів. Важливо порівнювати отримані відомості. Ефективним є проведення окремо з учнями та батьками ін-терактивної вправи «Бінго», під час якої учасники аналізують власні мрії, інтереси, зацікавленість певними предметами. Пізніше учні порівнюють власні характеристики з іншими, знаходять однодумців та однокласників зі спільними інтересами, а батьки мають можливість порівняти свої думки з думками дітей, відповідаючи на головне питання сучасності: «Чи знаю я власну дитину?». Батьки та учні з цікавістю та захопленням поринають у такий вид діяльності. Завдяки їй учні пізнають себе, а батьки – власних дітей. У діяльності з обдарованими учнями та їхніми батьками вправу «Бінго» ефективно застосовувати і для пізнання позитивних та негативних рис характеру і поведінки, а також подолання певних негативних рис. Окрім того, необхідно дізнаватись про думки батьків, учителів, ровесників – свідків пізнавальної активності та продуктивної діяльності.

В опитувальний лист бажано внести не більше 8–15 тверджень. Більш значущими серед них можуть бути такі:

1. Відповідаю на всі запитання власної дитини якомога терпляче й чесно.
2. Не сварю дитину за безлад у кімнаті чи на письмовому столі, якщо це пов'язано з творчим заняттям, а робота ще не закінчена.
3. Показую дитині, що люблю її такою, якою вона є.
4. Ніколи не кажу дитині, що вона гірша за інших дітей.
5. Хвалю дитину за навчальну ініціативу.
6. Спонукаю дитину вчитися вирішувати проблеми самостійно.
7. Розвиваю в дитині позитивне сприйняття своїх здібностей.
8. Люблю власну дитину та довіряю їй.

Дані, отримані в результаті опитування та анкетування батьків (учителів, вихователів), дозволяють визначити стиль, різноманітність способів, характер їхніх стосунків у спільній праці та під час спілкування з іншими дітьми. Одночасно такі матеріали дають можливість побачити риси характеру дитини.

Кожен з обдарованих учнів постійно перебуває серед ровесників. У навчальному закладі думки ровесників, їхня оцінка та ставлення можуть суттєво змінити поведінку дитини. Тому важливою у вивченні здібностей учнів є інформація від однолітків. Так, у процесі опитування можна запропонувати перелік таких завдань та запитань:

- 1) назви учнів класу, які мають, на твою думку, здібності до математики, історії, української мови та інших предметів;
- 2) назви коло друзів, з якими тобі подобається фантазувати;
- 3) у обговоренні, спілкуванні чи діяльності оцінка кого із названих друзів для тебе є вагомим, значущим, цікавим?

Під час розробки інтерв'ю зі здібною дитиною в поєднанні з методом «Незакінчені речення» вчитель, психолог мають передбачити момент знайомства та ретельний аналіз її навчальних і творчих досягнень. Ці методи, на нашу думку, мають охоплювати такі завдання: перелічи улюблені види занять удома, у навчальному закладі, на вулиці; назвати на кого дитина частіше розраховує у складних ситуаціях удома, навчальному закладі, на вулиці; кого частіше прагне наслідувати в діяльності, навчанні, поведінці; «у мене добре виходить ...»; «мені цікаво ...»; «найбільшим стимулом для мене є ...».

Етап діагностики пов'язаний з етапом супроводу, під час якого відбувається підтримка та розвиток обдарованих учнів; просвіта вчителів та батьків (групові та індивідуальні консультації, тренінгові заняття, семінари, засідання, методичні об'єднання, батьківські збори).

Застосування тренінгових вправ є доречним для виявлення прихованих здібностей обдарованих дітей та їхнього розвитку; подолання емоційних,

міжособистісних та інших психологічних бар'єрів, що ускладнюють розвиток обдарованих дітей; розвиток різних видів обдарованості; формування позитивного образу дитини.

Наведемо деякі вправи, що використовуються на заняттях з учнями.

Метою *вправи «Грамота самому собі»* є підвищення самооцінки дитини. Ведучий роздає кожному учаснику аркуш паперу та пропонує написати собі *похвальну грамоту*, вказати, за що він її отримує. Кожний учасник зачитує власні напрацювання. Потім відбувається обговорення за такими запитаннями: «Чи важко було писати грамоту собі та чому?»; «Чи сподобалася вам ця вправа?».

Для того, щоб дитина отримала інформацію про себе від інших однокласників, цю вправу можна замінити на *«Грамота моєму другові»*. Учні мають змогу порівняти власні думки про себе з думками інших дітей.

Метою *вправи «Усі ми – різні»* є усвідомлення власної індивідуальності, неповторності.

Ведучий зачитує записаний на дошці епіграф: *«Люди, як ріки: вода у них однакова і всюди одна й та ж, але кожна річка буває то вузька, то швидка, то широка, то тиха, то тепла»* (Л. Толстой). А тоді формулює завдання: назвати та написати на пелюстці квіточки особливу неповторну рису, прикріпити її до серединки квітки. Висновок: вона одна, а нас багато.

Метою *вправи «Мої поради»* є усвідомлення того, що саме потрібно змінити в собі; побачити себе очима інших.

Ведучий роздає кожному учасникові аркуш паперу та пропонує написати своє ім'я. Потім учасники за годинниковою стрілкою передають аркуші, на яких кожен пише рекомендацію щодо недоліків характеру. Тоді відбувається обговорення за такими запитаннями: «Чи важко було писати друзям рекомендації?»; «Чи задоволені ви тим, що написали друзі?».

Метою *вправи «Усе одно ти – молодець»* є підняття самооцінки підлітка, зняття психоемоційного напруження.

Ведучий пропонує учасникам об'єднатися в групи по двоє, за ознакою «день» і «ніч». Один учасник говорить про свій недолік, а інший відповідає: «Ну то й що?! Ти молодець, тому що...». Потім відбувається обговорення почуттів, які викликала вправа.

Метою *вправи «Промінчик сонця та хмаринка»* є усвідомлення власних позитивних та негативних рис характеру.

Дітям пропонується на аркуші паперу намалювати сонце та написати на промінчиках позитивні риси, а на хмаринці – власні «мінуси», тобто негативні якості. Згодом вони аналізують думки. Підбиваючи підсумки, ведучий каже: *«Хвалить себе. Критика руйнує внутрішній дух, а похвала зміцнює його»*. Приймайте недоліки. Визнайте, що вони – ваша відповідь на якусь потребу, і зараз ви шукаєте новий, позитивний спосіб задовольнити цю потребу. Тому з любов'ю попрощайтеся зі старою негативною поведінкою. *Зумійте побороти власні недоліки за допомогою гарячих,*

лагідних промінів вашого серця, здатних розтопити все негативне». Діти накривають малюнок хмаринки аркушем із сонечком, на промінцях якого написані позитивні риси.

Можна практикувати вправу «Гаряче крісло», суть якої полягає в тому, що учасники сідають у коло, посередині якого стоїть крісло, що називається «гарячим». Один із учасників сідає на нього і слухає відверті відповіді учнів на запитання: «За що ви мене цінуєте?».

Під час виконання вправи «Комплімент» відбувається підвищення самооцінки іншої людини, усвідомлення власних позитивних рис. Суть вправи полягає у тому, що ведучий кидає дитині іграшку, при цьому каже комплімент.

Вправа «Я такий, яким би я хотів себе бачити...» розвиває комунікативні навички, усвідомлення своїх позитивних і негативних рис. Учасники по черзі називають своє ім'я та продовжують речення: «Я такий, яким би хотів себе бачити..., і хотів би ще позбутися таких рис...».

На етапі супроводу розробляються рекомендації та поради щодо розвитку творчих здібностей учня і класного колективу; вчителі лише отримують психологічну допомогу та консультування з проблем обдарованості, так звану «Психологічну абетку»; проводяться психолого-педагогічні семінари для вчителів, завданням яких є гармонізація їхнього внутрішнього світу, реалізація професійного зростання та зосередження уваги педагогічних працівників на потребах учня; поповнюється банк даних про психологічні особливості учнів.

Одним із напрямів діяльності, що проваджується в гімназії, є психолого-педагогічне проектування соціального розвитку особистості учнів. В його основу покладено інноваційні освітні технології: комплексну психолого-педагогічну діагностику, системний якісно-описовий аналіз, психолого-педагогічне прогнозування, постановку цілей та конструювання виховних завдань, моделювання міжсуб'єктної взаємодії, модульну систему планування виховного процесу тощо. Реалізація проекту здійснюється на основі програмного засобу діагностично-проектного комплексу «Універсал», автором якого є В. О. Киричук.

В алгоритмах програми передбачено генерацію різних варіантів анкет, що значно підвищує достовірність отриманої інформації у процесі колективного опитування учнів у класах. Аналіз, що проводиться за результатами діагностики, передбачає визначення основних проблем і потенційних можливостей розвитку особистості за чотирма напрямками: фізичним; психічним; соціальним; духовним.

Результати комплексного аналізу фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку особистості учнів класу, отримані в процесі діагностики, в технології використовуються для встановлення

максимально конкретного діагнозу, постановки завдань і визначення ефективних засобів впливу на всіх суб'єктів виховання.

На основі результатів тестування навчально-виховного процесу психолог проводить первинну обробку діагностичної інформації та надає діагностичні матеріали класному керівнику для подальшого комплексного аналізу, прогнозування, моделювання, програмування, конструювання та планування виховного процесу. Зазначені основні етапи діяльності пов'язані та обумовлюють багатовекторність вибору форм діяльності з потенціалом дитини.

Таким чином, завдяки реалізації психологічного супроводу та підтримки кожен учень усвідомлює власні можливості, готовність до праці, самостійно та свідомо робить вибір напрямку і профілю навчання.

Психологічний супровід обдарованої дитини завершується реальним, конкретним результатом: формуванням позитивного ставлення дитини до себе; визначенням у співпраці з дитиною її інтересів, здібностей, рівня творчого потенціалу, виду обдарованості тощо; усвідомленням учнем свого багатогранного «Я» та тих, хто оточує; формуванням сукупності уявлень про себе, внутрішній світ; розумінням сутності пізнавальної діяльності – мислення, пам'яті, уяви; тренінгом творчої уяви та мислення; формуванням міжособистісних стосунків у класі, засобів ефективною груповою діяльністю.

Психологічний супровід у Заліщицькій гімназії організовано як процес цілісного впливу на всебічний розвиток дитини, що стисло можна сформулювати так: «Я знаю, для чого мені потрібно все, що я пізнаю. Я знаю, де і як я можу це застосувати».

Використані літературні джерела

1. Психологічна підтримка творчості учня / Упор. О. Главник, В. Зоц. – К.: Редакція загальноосвітніх газет, 2003. – 128 с.
2. Бабіч Т. Творчість у навчально-виховній діяльності: інтерактивна педрада / Т. Бабіч // Психолог. – 2011. – № 3. – С. 19–22.
3. Морозова Л. Обдаровані діти: психолого-педагогічний супровід / Л. Морозова // Психолог. – 2012. – № 19. – С. 25–31.
4. Гильбух Ю. 3. Внимание: одаренные дети / Ю. 3. Гильбух. – М.: Знание, 1991.
5. Кульчицька О. І. Творча обдарованість / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2001. – № 1.
6. Калошин В. І. Пошукова активність – основа творчості / В. І. Калошин // Обдарована дитина. – 2001. – № 2.
7. Волобуєва Т. Б. Розвиток творчої компетентності школярів / Т. Б. Волобуєва // Управління школою. – Харків. – 2005.